

Bakos Csaba Attila

Clausewitz „újrátöltve”

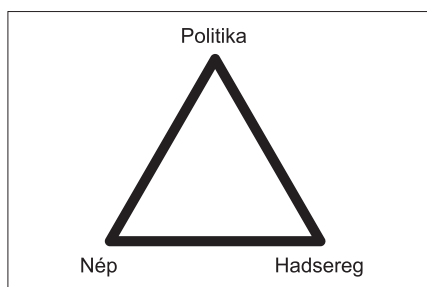
10.17047/HADTUD.2015.25.1-2.99

Változó világunk egyik jellemzője, hogy a hidegháború időszakának tiszta és világos erővonalai összekuszálódtak. Állami és nem állami szereplők felelősségi területei átfedik egymást az élet számos területén, így a hadviselésben is. Ennek megfelelően a magyar hadtudományi gondolkodás alapját képező clausewitzi háború-meghatározás is felülvizsgálatra szorul.

Clausewitz régen

Clausewitz szerint a háború alapvetően három tényezővel, az úgynevezett *csudálatos háromsággal* írható le leginkább.¹ Clausewitz nemcsak a háborút alkotó tényezőket tárta fel, hanem a háborút a tényezők (alap – eszköz – cél) között meglévő összefüggések mentén is alapos vizsgálatnak vette alá. Elmondható, hogy részleteiben közelítette meg a háborút a politika (cél), ugyancsak részleteiben tárgyalta a háborút a hadsereg (eszköz) irányából. Azonban a háborút tartalommal, vagyis erőszakkal, gyűlölködéssel és ellenségeskedéssel megtöltő néppel (alap) keveset foglalkozott.²

Korának társadalmi és politikai berendezkedésének – ennél fogva a haderő-szervezési elveinek és sémáinak – megfelelően a clausewitzi csudálatos háromság egymáshoz való viszonya az alábbiak szerint ábrázolható:

1. ábra.

A „csudálatos háromság” (Készítette a szerző)

1 Ennek elemei nem mások, mint a szemben álló felek gyűlölködéséből és ellenségeskedéséből táplálkozó erőszakosság, az emberi lélek veleszületett sajátosságából eredő véletlenek és valószínűségek, valamint a háború politikának alárendelt eszköz szerepéből következő racionalitás és számítás. A háború az elsőt a népből, a másodikat a hadseregből, a harmadikat pedig a kormányzatból nyeri. Clausewitz, kora háborúit vizsgálva megállapította, hogy a háború megvívásának alapja a nép, a megvíváshoz szükséges eszköz a hadsereg, a megvívással elérhető cél pedig politikai.

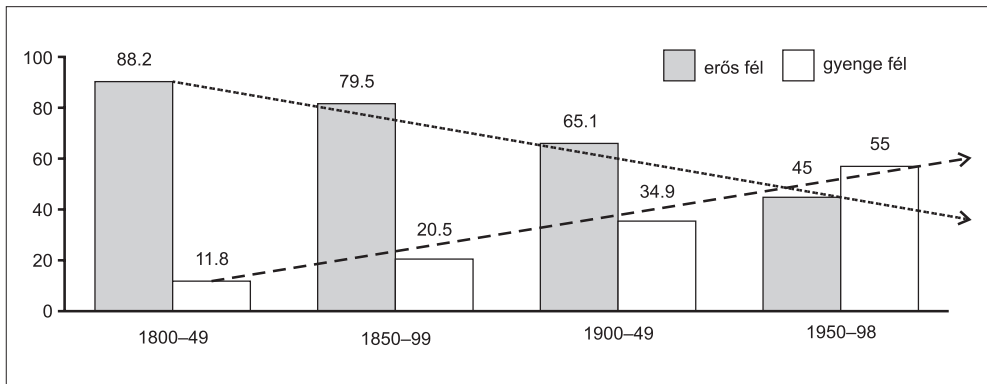
2 JOBBÁGY Zoltán: Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje. Honvédségi Szemle, 2013/3. pp. 28–29.

Az aszimmetria

Amennyiben csak a katonai képességek jelentenék a győzelem zálogát, akkor a gyengébb félnek szinte esélye sem lenne a győzelem kivívására, kiváltképp akkor, amikor a két fél között az erőkülönbség jelentős. A történelmi tapasztalatok azonban mást mutatnak. A gyenge fél is arathat győzelmet, ezért mindenképpen fontos megérteni azokat a feltételeket, amelyek mellett ez lehetségessé válik.

Amennyiben van az aszimmetrikus konfliktusoknak önálló dinamikája, akkor ennek általános magyarázata nemcsak kívánatos, hanem szükséges is. Csak egy, az aszimmetrikus konfliktusokra jellemző általános elmélet teszi lehetővé a döntéshozók számára, hogy végre hatékony válasz kidolgozására legyenek képesek.

A XIX. és XX. században lezajlott aszimmetrikus konfliktusok adatait feldolgozva olyan trend vázolható fel, amely a fegyveres konfliktusban részt vevő gyengébb fél győzelmi lehetőségét az idő előre haladtával nem csak elképzelhetőnek, hanem egyenesen valószínűnek tartja.³ Érdekes azonban az is, hogy az erősebb fél sikertelenség nem jelenti (katonai értelemben) azt, hogy vesztesnek lehetne nyilvánítani.

2. ábra.

(Készítette a szerző ARREGUÍN-TOFT, Ivan: How the weak win wars: The Theory of Asymmetric Conflict. International Security 26/1, New York, 2005. p. 97. alapján)

A felkelők sikereinek gyökereit nem a katonai értelemben vett győzelmek halmazában kell tehát keresni, hanem abban, hogy az erősebb fél politikai szándékai megváltoznak. A felkelők ellenben politikailag győztesen kerültek ki „döntetlen”, és néha a vesztes katonai szituációkból is.

A katonai erőfölény nem garantálja a hadászati győzelmet. Egyes esetekben akár kontraproduktív hatású lehet, mivel napjaink műveleti területei messze túlnyúlnak a harcok színterein, és a harcászati-hadműveleti események közvetlenül hatnak az erősebb fél társadalmi/politikai berendezkedésre. Annak ellenére, hogy a felkelők nem jelentenek

3 ARREGUÍN-TOFT, Ivan: How the weak win wars: The Theory of Asymmetric Conflict. International Security 26/1, New York, 2005. pp. 93-99.

közvetlen veszélyt az erősebb fél társadalmi berendezkedésének fennmaradására, számukra a harc a túlélésről szól, de legalábbis területeik megszállásáról. Éppen ezért kijelenthető, hogy a felkelők háborúja abszolút, amíg az erősebb fél háborúja relatív.

A tény, hogy a harcoló felek egyike rendelkezik a másik fél területe megszállásának képességével, nem jelent mást, mint hogy technikai és technológiai képességei magasabb színvonalúak. Ennek következtében az erőforrások felhasználása a gazdagabb fél esetében csak korlátozott mértékű, amíg a másik fél esetében totális háborúról beszélünk.

A beavatkozó erősebb fél az ellenfél társadalmi összekovácsoltságát mélyíti el, nyugodjék az vallási, kulturális, vagy bármely más alapokon. Közben, a háború további folytatásához szükséges politikai támogatottságának lemorzsolódása első sorban nem az esetlegesen hibás katonai teljesítményének következménye, hanem sokkal inkább köszönhető a konfliktus struktúrájának és a szembenálló felek kapcsolata aszimmetrikus voltának.

Míg a korlátozott háború végrehajtása során az egymással versengő célok nem kerülnek automatikusan alá-fölrendeltségi viszonyba, addig a totális háborúban viszont igen. A korlátlan háború főszereplői – ellentétben a korlátozott háború főszereplőivel – nem kell, hogy versenyezzenek a szükséges erőforrások birtoklásáért. Mindezek mellett az aszimmetrikus konfliktusok legtöbbször kisebb anyagi befektetést igényelnek a gyengébbik féltől. Ennek elérése érdekében a felkelőknek nemcsak egyszerűen verhetetlennek kell lenniük, de annak is kell tűnniük az erősebb fél társadalmára részére. Ahhoz, hogy a felkelők elkerüljék a vereséget, legalább a sérthetetlen-ség látszatát meg kell, hogy őrizzék. Ezzel egy időben pedig az erősebb felet arra kell kényszeríteniük, hogy katonai műveleteit egyre drágábban hajtsa végre. Ezek a „költségvetési” számok akkor válnak stratégiai jelentőségűvé, amikor közvetett pszichológiai és politikai hatásuk növekedése következtében az erősebb fél politikai akaratának szétforgácsolásához vezetnek.

A fő ellentmondás, amellyel az erősebb hatalom hadserege szembe néz, abban rejlik, hogy az általa megszállt terület ellenőrzése érdekében erőit szétszórtan helyezi el, minek következtében azok sebezhetővé válnak. Amennyiben az erők koncentrációjára törekszik, akkor területek maradhatnak ellenőrizetlenül, vagy olyan mérvű létszámfejlesztésre lehet szüksége, amely elviselhetetlen mértékben megnöveli a háború költségeit. Amennyiben csökkenti a konfliktusban részt vevő erők számát, a harcászati helyzet ki fog éleződni – a csapatok létszámának növelése esetén pedig a veszteségek fokozódhatnak.

A felkelők hadászati célja tehát nem lehet más, mint hogy az erősebb felet folyamatos erő generálására kényszerítsék mindaddig, amíg az gazdaságilag és politikailag fel nem vállalható lesz számára. Tehát hosszú távon csak az számít, hogy a felek melyike kockáztat többet és melyikük képes nagyobb politikai tőkét kovácsolni a helyzetből. Így alapvetően kétfrontos háború alakul ki.

A felkelők szemszögéből az erősebb fél erőforrás-főlényé valójában nem létezőnek tekinthető, mert annak alkalmazása a felkelők által kívánt politikai cél elérhetőségét hozza közelebb. Ez a kettőség a háború kiszélesedésével egyre csak mélyül. A felkelők győzelmének nyilvánvaló minimális követelménye tehát nem más, mint hogy ne veszítsenek, vagyis fenntartsák a háborús helyzetet.⁴

Clausewitz „újrátöltve”

Perjés Géza, akit a legnevesebb hazai Clausewitz-kutatóként tartanak számon, a porosz katonai gondolkodó művének részletes feldolgozásával párhuzamosan mélyrehatóan elemezte a kor tudományos és szellemi környezetét is.⁵

Clausewitz korának társadalmi berendezkedése természetszerűleg hozta magával azt a jelenséget, hogy Európa legtöbb államában a népnek nem volt túl sok ráhatása a politikai folyamatokra. Mára ez jelentősen módosult. A modern nemzetállamok jellemzően demokratikus berendezkedésűek, aminek következtében – bár a mindennapokban a választásokon legitim hatalmat szerzett politikai elit vezeti és irányítja az országot – a nép mégis gyakorol egyfajta kontrollt a politika felett.

Perjés gondolatmenetét követve célszerű az államok megváltozott politikai berendezkedésén túl a gazdasági, katonai, technikai és nem utolsósorban társadalmi átalakulás eredményeit is megvizsgálni. A XIX. század elején egymással szemben álló erők haditechnikája oly mértékben volt hasonló, hogy azt maga Clausewitz nem is tartotta fontosnak értékelni. Ennek megfelelően megállapítható, hogy a XX. század műszaki-technológiai változásain túl az alábbi folyamatok a legjelentősebbek:

- Az állam, mint képződmény, fokozatosan elveszítette monopolhelyzetét arra, hogy politikai céljait végső soron háború megvívásával érje el. A korábbi nemzetállamok egyre kevésbé képesek emiatt megállni a helyüket és garantálni állampolgáraik alapvető biztonsági igényeit annak ellenére, hogy a korábbi, a biztonságot garantálni hívatott szervezethez, a hadsereghez képest, mára azok széles skálája (csendőrség, rendőrség és egyéb belbiztonsági szervek) alakult ki az elmúlt kétszáz évben.
- Az államok szuverenitásuk egyre nagyobb részét ruházzák át nemzetek fölötti szervezetekre. Ezek a nemzetek fölötti szervezetek politikai és gazdasági tevékenységükért és esetleges hibás döntéseikért, gyakorlatilag senkinek nem tartoznak felelősséggel.
- Az állami határokat semmibe vevő társadalmi hálózatok milliói jöttek létre, amit a robbanásszerűen fejlődő információs technológia, a korábbiakhoz képest, jóval olcsóbb módon képes összekötni.⁶

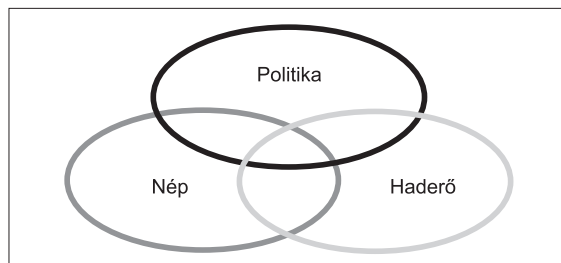
Éppen ezért a korábban vázolt clausewitzi háborús univerzum modellje is módosításra szorul, ami a fent ábrázolt háromszög helyett inkább lágy, egymást metsző halmazokkal jeleníthető meg. Clausewitz a népháborút egy köd- és felhőszerű lényként vizualizálta, legfontosabb jellemzőjeként utalva a légszerű képződmények azon sajátosságára, hogy sehol sem központosulnak, vagyis nem sűrűsödnek.

A clausewitzi háború új modelljével (l. 3. ábra) jól ábrázolhatóvá válnak olyan, korábban is ismert tényezők, mint például a gerilla vagy partizán erők, amelyekre maga Clausewitz is kevesebb figyelmet szentelt művében. Így például azok a civil szerveződések is, amelyek a polgári engedetlenség intézményének gyakorlásával

4 MACK, Andrew: Why Big Nations Lose Small Wars. *World Politics* 27/2, Baltimore, 1975. pp. 181–189.

5 FORGÁCS Balázs: A hadikultúra fogalmának historiográfiája I. *Hadtudományi Szemle*, II/2. pp. 1–9.

6 KISS, Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció, *Hadtudományi Szemle*, II/2. pp. 13–16.

3. ábra.

A clausewitzi háborús univerzum új modellje
(Készítette a szerző)

képesek politikai befolyásolást kifejezni és ez által indirekt módon beleszólni egy legitim államvezetés háborús erőfeszítéseibe. A halmazok legfontosabb metszete azonban a konfliktusban szerepet vállaló azon erőkre utal, amelyek középen helyezkednek el, így rendelkeznek a nép (közvélemény) támogatottságával, vagy annak megszerzéséért képesek szervezett erőszak alkalmazására.

Amennyiben ez a metszet egy nemzetállam legitim része, akkor jó eséllyel indul egy fegyveres konfliktus eredményes lezárása felé. Amennyiben nem az, akkor az államnak komoly erőforrásokat kell mozgósítania ennek a résznek a perifériára szorításához, mert különben jelentősen megnehezítheti a háborús erőfeszítéseit.

Clausewitz a művében a háborút tág körben dülő párviadalként határozta meg, amelyben két küzdő fél arra törekszik, hogy saját akaratát fizikai erő alkalmazásával a másikra rákényszerítse. Szerinte minél inkább veszélyeztetni egy nép létét a háború, annál inkább fog harciasan reagálni. Így, végső soron a nép szimpátiájáért folytatott harc döntő jelentőségűvé válik.⁷ A harcselekmények a megtámadott társadalom kohézióját növelhetik a létért folytatott küzdelemben, szemben a támadó fél társadalmi támogatásának egységességével, ami erodálódhat az elhúzódó konfliktus okozta járulékos költségek miatt. Vagyis a siker eléréséhez nincs másra szükség, mint olyan stratégia kidolgozására, amely a *csodálatos háromságot* alkotó tényezők (alap – eszköz – cél) között megkeleti az egyensúlyt és még aszimmetrikus műveleti környezetben is arra törekszik, hogy a clausewitzi háborús univerzum új modelljében a nép, a politika és a haderő egymáshoz viszonyított helyzete arányos maradjon.

Következtetések

Clausewitz a csodálatos háromságot a háború természetének leírására használta. Ezzel azonban a háború meghatározását korántsem zárta le, mert azt egy tág körben dülő párviadalként értelmezte, amelyben a két küzdő fél folyamatosan arra törekszik, hogy saját akaratát fizikai erő alkalmazásával – tehát erőszakkal – a másikra

⁷ JOBBÁGY Zoltán: Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje. Honvédségi Szemle, 2013/3. pp. 28–29.

rakényszerítse. A clausewitzi háborús univerzum tehát nem vesztett jelentőségéből és az új típusú modell alkalmazása megfelelő keretet biztosíthat az alacsony intenzitású, felkelők ellen vagy azok támogatása érdekében megvívott konfliktusok megértéséhez és megfelelő kezeléséhez is. Mindehhez nincs másra szükség, mint – Perjés módszeréhez hasonlóan, megállapításainak megfelelően – az adott kor társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális berendezkedésének szűrőjén keresztül azt feltárni.

Ennek megfelelően a Magyar Honvédségnek adottságai függvényében olyan képességek fejlesztését kell megcéloznia, amelyek segítségével ellenfelei fegyveres erői mellett azok társadalmi támogatottságának szétzúzására helyezheti a hangsúlyt. Mindeközben képesnek kell maradnia saját társadalmi támogatottságának a megőrzésére. Ennek megvalósítása a hagyományosan szervezett, felszerelt és kiképzett, hatalmas tűzerejű és mozgékonyágú kötelékekkel nem, vagy csak hatalmas költségekkel lehetséges. Ezért a jövőben törekedni kell olyan haderő-szervezési séma kialakítására, amely a hagyományos művelési képességek mellett olyan képességeket is előtérbe helyez, amelyek a kitzúzott célok elérése érdekében a saját és az ellenfél társadalmának befolyásolását is lehetővé teszi.

Sztankay Krisztián

Kulturális tudatosság az aszimmetrikus hadviselésben¹

10.17047/HADTUD.2015.25.1-2.104

Művelési területen igen nagy jelentősége van annak, hogy úgy a kötelék parancsnoka, mint annak katonái ismerjék a helyi lakosság kulturális jellemzőit. De számolni kell ezekkel a tényezőkkel hadművelési szinten is. Éppen ezért már a tanintézeti felkészítés folyamán tudatosítani kell a katonákban a kulturális antropológia alkalmazása révén a helyi lakosságról megszerezhető ismeretek fontosságát. A konkrét missziós felkészítésen – így – elegendő volna a helyi sajátosságok áttekintése.

A kulturális antropológia segít a szélsőséges csoportok motivációinak feltárásában. A helyi kultúra ismeretében ugyanis valószínűsíthetővé válnak a helyiek különböző hatásokra adott reakciói.

A kulturális különbségek feltárása lehetővé teszi, hogy „belelássunk” ellenfeleink fejébe. Ezen ismeretek megszerzését teszik lehetővé a szociokulturális kutatások, amelyeket csak a helyszínen, tehát a művelési területen lehet megszerezni, amint ezt az amerikai hadseregben művelik. Nem igényel nagy ráfordítást egy-egy szakember

1 Jelen közlemény a Magyar Hadtudományi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) által 2014. november 12-én az NKE HHK objektumának dísztermében *Az aszimmetrikus hadviselés* címmel szervezett szakmai-tudományos konferencián elhangzott nyilvános előadás hanganyagának szerkesztett változata.